

Феномен сучасної сім'ї: філософсько-антропологічний аналіз

Розглядаються базові характеристики сім'ї, яких вона набула на сучасному етапі свого розвитку. Аналізуються причини таких змін.

Ключові слова: сім'я, сучасна сім'я, гендер.

Інтерес до проблем кохання, шлюбу, сім'ї, гендерних питань існувало на всіх етапах розвитку людства. Беззаперечним є твердження, що кожна людина у колі сім'ї робить свої перші кроки, зростає, самостановлюється і здобуває свої перші життєві і найбільш важливі уроки. В сім'ї фокусується майже всі аспекти життєдіяльності суспільства. Сучасний інститут сім'ї переживає ряд зрушень, які змінюють класичний, традиційний погляд на сім'ю, трансформуючи його на оновлений, модернізований. Процеси, які відбуваються сьогодні в інституті сім'ї та шлюбу, є відображенням руйнівних тенденцій сучасного соціуму. Кінець ХХ століття ознаменувався для людства потужним потоком трансформацій, які зачепили усі сфери людської життєдіяльності. Наслідком став корінний злам цінностей і стратегій розвитку, які склалися століттями. Предметом даного дослідження є феномен сучасної сім'ї та його філософсько-антропологічний аналіз.

Сім'я, як стійка одиниця суспільства і потужний інститут в державі, із найдавніших часів була предметом пильної уваги істориків, демографів, соціологів, політологів, психологів, але аспект філософського та світоглядного осмислення завжди супроводжує явище сім'ї як вкорінення індивіда в бутті. Ця вкоріненість, яка розкривається через спроможність людини в процесі життєдіяльності звертатися до буття як до підґрунтя і актуалізує її власні унікальні можливості. Однак, якщо соціологи і демографи досліджують сім'ю як інститут, який реалізує завдання відтворення людини, то філософсько-антропологічний аналіз має на меті створення цілісної, об'ємної, глибокосвітоглядної системи уявлень про сім'ю, сімейні відносини, їх історичний розвиток, вектори змін структури, причини та наслідки таких змін для суспільства. Детермінантами таких змін є глобалізаційні процеси, які впливають на всі сфери людського життя. Сім'я, шлюб відчували на собі весь тягар перетворень у економічному, політичному, соціальному, релігійному та інших вимірах. Традиційний образ сім'ї, який був усталений протягом багатьох століть і, в цілому, не зазнавав перебудов, на сучасному етапі розвитку зрушив з місця. Ми не можемо констатувати той факт, що сім'я перестала бути осередком родинних традицій або здає свої позиції, – скоріше, суспільні перетворення настільки радикальні, що інститут сім'ї та шлюбу не здатен залишатися сталим.

Питаннями сім'ї та шлюбу у тій чи іншій мірі цікавило філософів в усі історичні епохи. Вплив глобалізаційних процесів на феномен сім'ї висвітлений у роботах У.Бека, Д.Бела, Ю.Габермаса, Т.Нобля, Т.Парсонса. Оскільки сім'я не ізольована від суспільства, а, навпаки, відображає всі зміни, що в ньому відбуваються, багато вчених схилили розглядати кризу сім'ї, а також інших соціальних інститутів як наслідок глобальної суспільної кризи. Серед них А.Антонов, А.Тойнбі, Е.Тоффлер, О.Шпенглер. Серед вітчизняних авторів проблеми взаємн шлюбно-родинних відносин розглядали В.Андрущенко, М.Бойченко, О.Гомілко, В.Ткачова, О.Чорний, І.Ковальова та інші.

Сім'я – це специфічне буття людини, в якому відбувається матеріальне, духовне та душевне поєднання чоловічого та жіночого начал, народження та виховання нового життя. В широкому сенсі сім'я – це багатосторонні відносини між чоловіком та дружиною, батьками та дітьми, братами та сестрами та іншими родичами, що проживають у спільному економічному та екзистенціальному просторі [10, с.326]. Інтерес до складного феномену сім'ї існував на усіх етапах цивілізаційного поступу. Вона належить до тих соціокультурних явищ, цікавість до яких має стійкий характер. Оскільки сім'я, змінюючись разом із суспільством під впливом економічних, історичних, культурних, національних чинників, все ж залишається найбільш стійким та консервативним організмом, та попри усі зміни зберігає за собою чи не найбільший вплив на формування людської особистості. Значимість сім'ї не підлягає сумнівам,

оскільки переважно в її рамках відбувається процес відтворення людини, виховання дітей, їх соціалізація та інкультурація, сприймання традицій, адаптація до оточення. В процесі історичного розвитку відносини сім'ї та суспільства, з однієї сторони, та сім'ї і особистості – з іншої, систематично змінювалися, перш за все, в залежності від характеру того способу відтворення соціокультурних традицій, який є панівним для даного суспільства [1, с.27].

Аналізуючи теорії таких авторів як Д.Белл, Е.Гіденс, Т.Нобль, Е.Тоффлер, Ф.Фукуяма, можна виокремити чотири сфери, що зазнали радикальні і значні перетворення у сучасному світовому просторі:

1. Технологічно-інформаційні зміни, пов'язані із знанням та розвитком науки.
2. Економічні перетворення – нові сектори глобальної економіки (послуг, науки, інформації), професійна активність жінок.
3. Соціальні зрушення – нові суспільні рухи, сексуальна і феміністична революції, зміни в подружньому та родинному житті, послаблення суспільного контролю, перехід від колективізму до індивідуалізму.
4. Культурні зміни – нові цінності, норми, ідеології, постмодерністична свідомість [3, с.11].

Найбільш кардинальні зміни відбулися у соціальних та культурних вимірах і саме ці зрушення були найбільш впливовими у створенні сучасного образу світу. Зміни в суспільстві, що відбулися протягом останніх десятиріч мали аналогічний характер і в шлюбно-родинних взаєминах. Говорячи про сучасну сім'ю, ми маємо на увазі нові характерні риси, особливості, які вирізняють її від традиційного усталеного бачення, і виводять на новий рівень, що дозволяє констатувати злам споконвічної традиції.

ХХ сторіччя суттєво позначилося на інституті сім'ї. Це стосується, зокрема, поступової зміни патріархально-традиційного стилю сімейного життя із підлеглістю жінки чоловікові та наявністю кількох поколінь в сім'ї на егалітарний стиль, для якого характерними є: рівноправність чоловіка та жінки, посилення ролі міжособистісного спілкування, свідоме регулювання кількості народжених дітей, нуклеаризація сімейної групи. Причиною цих процесів став перехід до епохи Постмодерну. Сучасна людина більше усвідомлює себе відокремленою, не схильною ставити загальні інтереси вище власних.

Характерною тенденцією другої половини ХХ століття стало співпадіння бурхливого економічного, соціального і політичного розвитку із значним спадом народжуваності і темпів росту населення у світі. Не лише однією із головних економічних проблем нового тисячоліття, але і назрілим політичним викликом стало швидке старіння населення. Феномен сімейного набуває особливого значення для усіх країн. Внаслідок глобального характеру цих процесів, зумовлюється потреба у пересмисленні шлюбно-родинних взаємин як явища, яке є формотворчим для суспільства [4, с.2]. Як складова і невід'ємна частина соціуму, сім'я відчуває всі зрушення всередині системи. Але такі радикальні, можливо, катастрофічні зміни, свідчать про те, що світ настільки трансформується, що інститут сім'ї не в стані залишатися стабільним. Чому падає народжуваність? Нуклеаризація сім'ї супроводжується малодітністю сімей, зниженням народжуваності і постійною зайнятістю жінки. Між тим, нуклеаризація несе позитивні і негативні структурні наслідки. З одного боку, малодітність створює умови для індивідуалізації виховання в сім'ї, з іншого боку – малодітність звільняє дорослих для багаторічної трудової діяльності за межами сім'ї, робить сімейну групу мобільною і в соціально-професійному, і в географічному відношенні. Якщо мова йде про свідому відмову від батьківських обов'язків – це стосується дуже популярного нині на Заході руху так званих «child free», представники якого декларують власну свободу від дітей. Він виник у США лише в середині 90-х років ХХ століття, в Україні він нині швидко набирає обертів.

Відома «гіпотеза другого демографічного переходу» являється спробою дати адекватне теоретичне пояснення сучасної та майбутньої ситуації, що відбувається в Європі. Автори цієї концепції, аналізуючи сучасну демографічну ситуацію й головні її особливості – зниження народжуваності нижче рівня, що забезпечує просте відтворення населення – намагаються пояснити таку ситуацію. Серед дослідників немає ще єдиної думки про всі його причини, але переважає думка, що він є наслідком широкого розвитку індивідуалістично-орієнтованої системи цінностей, збільшення рівня свободи [3, с.14].

Слід виділити чотири основних риси цього переходу:

1. перехід від «золотої століття» шлюбу до його занепаду (поширення юридично неоформлених форм спільного проживання й альтернативних форм шлюбу);
2. перехід від дітоцентричної моделі родини до індивідуалістично-орієнтованої «зрілої» пари партнерів з однією дитиною;
3. перехід від превентивної контрацепції, призначеної для запобігання народжень ранніх дітей, до свідомого планування народження кожної дитини;
4. перехід від уніфікованої моделі до плюралістичних моделей родини.

Таким чином, демографічні зміни в 60-х роках – це результат зміни індивідуалістичної поведінки як чоловіків і жінок, як окремо, так і безпосередньо у парі. Тому деякі із дослідників почали говорити про «кінець родини», «епоху індивідуалізму», що прийшла на зміну «епосі родини» та «епосі кланів та роду», які були історично першими. Поява ж нових форм родини–шлюбного співжиття була поштовхом для зміни культурно–соціального наповнення терміну «родина», які дають підстави констатувати «постродину».

За останні кількадесять років і в науковій, і в популярній літературі термін «криза сім'ї» буквально ввірвався у вжиток і утворює своєрідний стереотип сприймання сучасних сімейних проблем. Його трактують як кризу соціального інституту, системи цінностей, фамілізму. Сюди додаються негативні явища: підвищення рівня розлучень, розповсюдження ідеалу одностаттєвої сім'ї, розповсюдження різноманітних девіантних форм сімейної поведінки [9, с.137]. Поняття кризи сім'ї, завдяки науковим дослідженням, отримало дві наукові парадигми, які мають світоглядний зміст: «ліберально–прогресивська» та «консервативно–кризова». Зміст першої парадигми тому, що на уламках старої традиційної сім'ї виникають нові альтернативні структури сім'ї, зміст другої – в попередженні можливості зникнення сімейного образу життя і в необхідності укріплення сімейних засад буття. Існуюча криза, як її називають деякі дослідники, «фамілістичної цивілізації» має своїм коренем сімейну аномію – порушення сімейної рівноваги, розпаду сімейних зв'язків, ціннісних орієнтацій. Соціокультурна тенденція індивідуалізації життя, описується як конфлікт між особистістю та суспільством. Емансипація особистості від сім'ї та нуклеаризація самої сім'ї, роз'єднання сімейних поколінь – все це призвело в XX столітті до усунення сімейного впливу, посередництва сім'ї в протистоянні особистості і суспільства [10, с.138].

Аналізуючи перспективи розвитку сім'ї в умовах сучасних соціально–економічних і культурних трансформацій, відомий соціолог і футуролог Дж.Коатс узагальнив такі характерні тенденції:

- зростання кількості сімей, де обоє з подружжя працюють (в результаті збільшується «кар'єрна» свобода кожного з них та суттєво підвищується матеріальний добробут родини);
- більш пізній вступ до шлюбу і народження дитини (створення сім'ї відкладається до моменту отримання освіти і першого робочого місяця);
- посилення анонімності приватного життя (послаблення більшості форм соціального тиску на сім'ю сприяє ранньому статевому життю і поширенню громадянського шлюбу);
- сексуальна поведінка людини все більше віддаляється від репродуктивної функції (репродуктивна свобода втілюється через вільне використання контрацептивів та права на аборт);
- активне поширення засобами масової інформації відповідних ціннісних установок у суспільстві;
- виникнення сімей нового типу, які можуть поєднувати представників сексуальних меншин, включати в себе прийомних дітей, дітей від сурогатних батьків;
- подальше зростання популярності різноманітних форм поза сімейного спілкування, певних груп за інтересами;
- прагнення утворити невелику родину із обмеженою кількістю дітей чи без них, або взагалі обрати самотнє життя без нащадків [5, с.456].

У науковій практиці все активніше використовують поняття «гендеру». Саме поняття сім'ї у літературі іноді замінюється цим поняттям. Ним описується певна сума полівалентних поведінок без будь–яких пріоритетів. Так, полівалентна сексуальність не залишає місця для класичного поняття особи. Розмитість цього поняття, яка супроводжує його нерозрізнення, брак чіткого визначення, призводить до серйозних

наслідків [8, с.37]. Гендер – це соціальна стаття людини (на відміну від біологічної статі). Відносини між статтями припускають найбільшу ступінь людської інтимності саме тому, що в сім'ї, яка виникає в результаті цих відносин, відбувається народження і розвиток людського життя [7, с.273]. Демократизація відносин у сім'ї змінює, в першу чергу, систему рольових відносин між чоловіком та дружиною – мається на увазі перерозподіл влади в сім'ї. Така демократизація у сімейних відносинах розгортається переважно в молодих сім'ях.

А що відбувається із жінками та чоловіками в сучасному світі, в якому останні втрачають свій панівний статус і має місце «криза маскуліності»? В доіндустріальному та індустріальному суспільстві рамки суперництва чоловікові жінок були жорстко соціально фіксовані. Чоловіки і жінки повинні були «підкорювати» і «завойовувати» один одного, використовуючи для цього століттями відпрацьовані гендерно–специфічні прийоми і методи, але вкрай рідко конкурували один з одним на макросоціальному рівні. Суперником чоловіка був інший чоловік, а суперницею жінки – інша жінка. Сьогодні ці обмеження відпали. Сучасні чоловіки і жінки відкрито і жорстко конкурують один з іншим в широкому спектрі суспільних відносин і діяльностей. У сфері трудової діяльності відбувається поступове руйнування традиційної системи гендерного поділу праці, ослаблення дихотомізації і поляризації чоловічих і жіночих соціально–виробничих ролей, занять і сфер діяльності. У сучасному шлюбі набагато більше рівності [6, с.99]. Одна з головних чоловічих ідентичностей, яка сьогодні здається, як ніколи, проблематична, – батьківство. Але що ми маємо розуміти під «кризою батьківства»? Нетрадиційні шлюби і форми сім'ї означають і більш широке поширення нетрадиційних моделей батьківства: розведені батьки; батьки, які живуть окремо від своїх сімей; прийомні батьки, які виховують нерідних дітей (вітчима); батьки–одинаки, які виховують дітей без матері; батьки–геї; неповнолітні батьки тощо. Раніше від цих категорій зневажливо відмахувалися як від «неповноцінних», «несправжніх» або маргінальних. Зараз їх визнають, уважно вивчають, намагаються зрозуміти їх специфічні проблеми і допомогти [6, с.106].

Сферу досліджень над родиною, студії над родиною (з англ. studies in family) можна порівняти із такими сферами дослідження, як «студії над жінкою» (з англ. women's studies) та «гендерні студії» (з англ. gender studies). Нова сфера суспільно–культурного дослідження вже присутня у якості нової спеціальності у західних університетах. Теоретичні розмірковування над проблемою суспільства у другій половині XX століття, поява нових соціальних та культурних рухів змусила передусім філософів звернутися до цієї проблематики. Теоретичну рефлексію було закладено XIX століття та розширено К.Леві–Стросом і Т.Парсономом, і була умовою появи досліджень присвячених родині та шлюбу на рівні теоретичного дослідження [2, с.12].

Аналізуючи сім'ю в контексті філософсько–антропологічного виміру, з погляду на сім'ю як буття людини, та її вкоріненість у це буття, доцільно звернутися до філософії статі та метаантропологічного підходу. Відповідно до філософії статі та сім'ї, заснованої на методологічній основі соціальної метаантропології та андрогін–аналізу, можливі три моделі сім'ї. Дві з них згубні для внутрішньої природи сучасної людини, а одна є плідною, а саме:

1. авторитарна сім'я – в такій сім'ї відбувається придушення особистісного начала членів сім'ї тим з них, хто домінує фізично, психологічно чи фінансово; на цій основі формується становлення авторитарних відносин;

2. відчужена сім'я – в такій моделі сім'ї припускається автономізацію і взаємне відчуження членів сім'ї, що призводять до вгасання особливої атмосфери небайдужості і душевного тепла, які відрізняють сім'ю серед усіх інших проявів людського буття. Саме в такій сім'ї особливо очевидно виявляється феномен «самотності удвох» і саме вона відповідає стратегії екзистенціального гермафродитизму;

3. партнерська сім'я – тут панує атмосфера турботи, душевності і любові, які не суперечить свободі, це приводить до партнерських відносин і сприяє розвитку особистісного начала, що актуалізує членів такої сім'ї на знаходження єдності свободи і любові [7, с.275]. Саме в такій сім'ї гармонійно поєднуються чоловіче та жіноче начала, наявна свідомо відповідальність одне за одного.

Останнім часом в західному світі розвивається такий різновид партнерської сім'ї, як одностаттєва сім'я. Не претендуючи на однозначну оцінку, хотілося б зазначити, що подібна сім'я не виконує свого головного призначення – не продовжує життя, а

тому партнерська сім'я як андрогінна – заснована на відносинах чоловіка та жінки – видається більш плідною і для особистості, і для суспільства [7, с. 276]. Причина популярності одностатевих сімей, на думку дослідників, є проблема відчуження між статями. Але, на протигагу тенденціям індивідуалізації, бездітності, існує ідеологія, що ставить сім'ю на вершину ціннісної ієрархії і відома під назвою «New Familialism», набула поширення в США в кінці 80-х років. Новий напрям громадської думки проголошує необхідність повернення до традиційної структури сім'ї разом з наданням сім'ї провідного місця в ієрархії суспільних цінностей. При цьому, під нетрадиційною родиною в Америці розуміється як сім'я з одним батьком внаслідок розлучення або позашлюбних народжень, так і сім'ї, утворені внаслідок повторного шлюбу і з прийомними дітьми. Спільним в точках зору прихильників захисту сім'ї в Америці та інших країнах є збіг поглядів на нетрадиційну сім'ю як джерело асоціальної поведінки дітей. Прихильниками наряду відстоюється позиція нового звернення до цінностей традиційної класичної сім'ї.

Отже, сім'я визначається як специфічне буття людини, в якому відбувається повне поєднання чоловічого та жіночого начал, народження та виховання нового життя. Смісл сім'ї, як вічної цінності – не просто в організації сексуальної сфери і фізичного породження життя, але і у спілкуванні, особистісному єднанні людей. Сім'я, змінюючись разом із суспільством, все ж залишається найбільш консервативним організмом, основи якого закладалися тисячоліттями. Стрімкі зрушення у сучасному світі дають широке поле для роздумів над тим, якою стане сім'я у майбутньому, але зрозуміло, що образ сім'ї виходить на суттєво новий рівень.

Список використаних джерел

1. Бим–Бад Б. Гавров С. Модернизация института семьи: макросоциологический, экономический и антрополого–педагогический анализ. / Борис Бим–Бад. – М.: «Интеллектуальная книга – Новый хронограф», 2010. – 342 с.
2. Білоножко Є. Сім'я як суспільно–біологічне утворення (соціально–філософський аналіз) // Вісник Київського Національного університету імені Т.Г. Шевченка. Філософія. Політологія. – №87–88. – 2007. – С. 9–12.
3. Білоножко Є. Трансформація сім'я і контексті глобальних змін у суспільстві в другій половині XX століття // Вісник Київського Національного університету імені Т.Г. Шевченка. Філософія. Політологія. – №84–86. – 2007. – С. 11–15.
4. Білоножко Є. Шлюбно–родинні взаємини як об'єкт філософського осмислення: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «соціальна філософія та філософія історії» / Є. Білоножко. – К., 2010. – 20 с.
5. Коатс Д. Будущее семьи / Д. Коатс // Впереди XXI век: перспективы, прогнозы, футурологи. Антология современной классической прогностики. 1952–1999. – М.: Academia, 2000. – С. 452–458.
6. Кон И. Меняющиеся мужчины в изменившемся мире // Этнографическая мозаика. – №6. – 2010. – С. 99–114.
7. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально–філософський аналіз): монографія. / С. Крилова. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект–Поліграф», 2011. – 344 с.
8. Лоб'є де П. Сім'я та проблема глобалізації // Дух і літера. – №9–10. – 2002. – С. 34–44.
9. Тоффлер Е. Шок будущего / Э. Тоффлер; [пер. с англ.] – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
10. Философская антропология: словарь / [под ред. Н. В. Хамитова] – К.: КНТ, 2011. – 742 с.

Розова Т.В., Качур К.Л. Феномен современной семьи: философско–антропологический анализ

Рассматриваются базовые характеристики семьи, которые она приобрела на современном этапе своего развития. Анализируются причины таких изменений.

Ключевые слова: семья, современная семья, гендер.

Rozova, T. V., Katchur, K. L. Phenomenon of modern family: philosophical and anthropological analysis

Reviewed the basics characteristics of the family, that it attained at the present stage of development. Analyzed the reasons for such changes.

Key words: the family, the modern family, gender.

Ціннісні модуси любові як основа збереження сучасної сім'ї

Проаналізовано осмислення сенсу любові у філософії XX ст. у контексті впливу на буття сучасної сім'ї. Розглянуто зміну ціннісної ієрархії типів любові та виділено два основні ціннісні модуси любові: агапе та ерос. Досліджено вплив їхньої взаємодії на сучасну сім'ю. Запропоновано «стратегії виживання» для збереження сучасної сім'ї.

Ключові слова: любов, ціннісні модуси любові, агапе, ерос, сім'я.

У кінці XX століття, в епоху швидкоплинності часу та різких змін, суспільство створює нову систему цінностей, яка відрізняється від поглядів попередніх епох. В умовах науково–технічного прогресу і розвитку наукового знання багато традиційних моральних цінностей здаються застарілими, переосмислюються. Значною мірою це стосується і такої цінності як любов. У її осмисленні сьогодні домінує фізична складова, акцентованим є аспект тілесності, насолоди. Значимість ставеских стосунків стає предметом дослідження для багатьох напрямків західної науки, особливо психоаналізу. Загалом, любов як цінність є предметом дослідження таких філософів XX ст. як К.С. Льюїс, Г. Маркузе, Е. Фромм, М. Фуко та інші. Метою даної статті є осмислення сенсу любові у її основних модусах у філософії XX ст. в контексті впливу на буття сім'ї та пошук «стратегій виживання» для сучасної сім'ї.

Складність і важливість осмислення любові продиктовані тим, що у цьому понятті зібрано в органічному цілому духовне і фізичне, особисте, інтимне та загальнолюдське. Без любові не може сформуватись моральний образ людини. Тому і не дивно, що ще з античності існує розгалужена типологія любові. Ще у Древній Греції Платон виділив два Ероси (два типи любові): небесний та вульгарний. Вульгарний – здатний на будь–які вчинки, як на добрі, так і погані. Це любов нищих людей, які люблять заради задоволення. Така любов проходить разом із минулою тілесною красою. Небесний Ерос любить тих, у кого глибокий розум. Така людина любить не за скороминуче тіло, а за вічну душу, тому буде з коханою людиною завжди [1]. Пізніше давньогрецькі філософи розширили цей поділ до шести основних типів любові: ерос, сторге, манія, прагма, лодус та агапе. Такий поділ зберігає свою актуальність і сьогодні, але розуміння та ставлення до цих типів дещо змінилися. У даній роботі проаналізуємо два основні ціннісні модуси любові – ерос як чуттєве, фізичне почуття та агапе як жертвене, альтруїстичне. Вважаємо, що саме ці два начала мають бути в рівновазі між собою, стати двома крилами подружньої любові.

У сучасному світі любов часто отожднюють лише з її фізичним аспектом, що проявляється у сексуальності. Найбільш впливовою теорією, яка внесла значний внесок у вивчення психології сексуальності, був фрейдизм. Його засновник З. Фрейд наголошував на значенні первинних інстинктів у житті людини: «Попередній розвиток людини здається мені таким, що не потребує іншого пояснення, ніж розвиток тварин, і те, що спостерігається у невеликої частини людей як постійне прагнення до подальшого вдосконалення, стає легко зрозумілим як наслідок того витіснення потягів, на котрому побудоване найцінніше в людській культурі» [2, с. 408].

У трактуванні З. Фрейда сексуальність носить несвідомий характер. Вона зовсім не залежить від об'єкта бажання і має лише внутрішні, імпульсивні мотиви у самій особистості. Це і призводить до трактування З. Фрейдом любові як одного із проявів сексуальності. У З. Фрейда любов ірраціональна, заснована на ілюзіях, у ній зовсім відсутній вибір. Цінність любові визначається не цінністю самого об'єкту, не його якостями, а лише суб'єктивними імпульсами закоханого. Можна погодитись із думкою американського філософа Е. Фромма, який так писав про фрейдівське розуміння любові: «Почуття злиття, єдності, «океанічне почуття», яке по своїй суті є містичним